

”פרוישראל”, עיתון ציוני בצרפתית – זרז של אקטיביזם פוליטי

יצחק ש' רקנטי

העיתון היהודי בצרפתית 'פרוישראל' (למען ישראל) הופיע בסלונקי שביוון בין 1917 ל-1926, לעיתים כשבועון ולעיתים כדו־שבועון. הוא נוסד ברבע האחרון של מלחמת העולם הראשונה, בשל המלחמה ובתגובה עליה. מטרתו המוצהרת הייתה לשכנע את צבאות מדינות ההסכמה, שישבו בסלונקי, בצורך להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

במאמר זה אבדוק מנקודת מבט היסטורית-תקשורתית את גישתו הייחודית של העיתון לציונות על רקע מלחמת העולם הראשונה; אצביע על המקום שביצר לעצמו בקרב החוגים היהודיים הרדיקליים בסלונקי (שמהם צמחה תנועת 'המזרח' הדתית ותנועת הרוויזיוניסטים הימנית);¹ אעיר על השפעתו על ראשי התנועה הציונית העולמית בימים ההם ואבקש להדגיש את התרומה שתרם לביסוסה הרעיוני ולחיזוקה של התנועה הרוויזיוניסטית בסלונקי. לצורך אלו אסקור את הרקע להקמת העיתון ואעקוב אחר התייחסויותיו למלחמת העולם הראשונה על ציר הזמן.

הצטרפות יוון למעצמות ההסכמה

בתחילת ימי מלחמת העולם הראשונה חיזרו אחר יוון הן מעצמות ההסכמה (בריטניה, צרפת ורוסיה) הן מעצמות המרכז (גרמניה, אוסטרו-הונגריה והאימפריה העות'מאנית). ביוון ניטשה מחלוקת קשה בשאלה לאיזה צד להצטרף. המלך קונסטנטינוס היה פרו־גרמני ותמך בניטרליות, ואילו הממשלה, בראשות אֶלֶפְתֵרְיוֹס וֶנִיזֶלוֹס (Elefthérios Venizélos), הייתה משוכנעת בניצחון מעצמות ההסכמה וציידה בהצטרפות אליהן. המלך וראש הממשלה, ששיתפו פעולה בעבר, דבקו בעמדותיהם הקוטביות, והמדינה כולה נקרעה בין שני המחנות. באוקטובר 1915 כפה המלך על ראש הממשלה להתפטר. יוון

1. מריה וסיליקו חילקה את האוכלוסייה היהודית בסלונקי לארבעה זרמים פוליטיים: סוציאליסטיים וקומוניסטיים מזה, רדיקליים מזה (אנשי 'המזרח' הרוויזיוניסטים), ובתווך ציונים ומתבוללים מתונים (וסיליקו, 1999, עמ' 2).

התפצלה למעשה, ופיצולה נמשך עד יוני 1917, עת כפו מעצמות ההסכמה (ובהן סרביה ואיטליה) על מלך יוון קונסטנטינוס להתפטר ולפנות את מקומו לבנו השני, אלכסנדרוס. בה בעת, משהבשילה מהפכה שארגן מבית במשך שנה כמעט, שב וניזלוס באותו חודש לעמוד בראשות ממשלת יוון.²

ביוני 1917 הצטרפה יוון למעצמות ההסכמה, וכוחותיה השתתפו בלחימה נגד צבא בולגריה בחזית מקדוניה. סלוניקי הפכה למרכז עורפי חשוב, וחיל המשלוח של מעצמות ההסכמה שכן בעיר, בהסכמתו ובתמיכתו של וניזלוס.

בעקבות זאת החלו להגיע לסלוניקי חיילים ומפקדים רבים ממעצמות ההסכמה, ובתוך זמן קצר התמלאה העיר אלפי אנשי צבא מצרפת, מאנגליה, מאיטליה, מהודו וממושבות אפריקה. העיר כולה דמתה למחנה צבאי מזוין: מדים ייצוגיים בצבעים רבים, כלי נשק, כלי רכב ותותחים. השוק המה בכל בוקר ממאות משאיות צבאיות שבאו לקנות מצרכים בעבור הצבא. המועדונים, בתי הקפה ובתי השעשועים היו מלאים חיילים, ותזמורות צבאיות ניגנו בכיכרות. אף שמלחמת העולם הייתה בעיצומה היא עדיין הייתה רחוקה, ואפילו רעם מטחי התותחים לא נשמע בעיר; מדי פעם בפעם נראו מטוסים גרמניים בשמיים, ופעם אפילו צפלינים. אבל אלו היו תופעות נדירות, ואיש מן התושבים לא ראה סכנה בציפורי המוות ולא חשש שהמפגש הבין־לאומי הססגוני יביא את המלחמה לפתחו.³

קבוצה מסורה ושאפתנית של יהודים סלוניקאים צעירים ראתה אחרת את ההתרחשויות. חבריה ראו בימי המלחמה ימים הרי גורל והצביעו עליהם כעל "נקודת מפנה בהיסטוריה".⁴ הם חשו צורך להגיב על הנעשה וחיפשו אפיקי פעולה.

יצחק רפאל מולכו, חוקר וסופר יהודי סלוניקאי, סיפר כי התובנה שמבקשת להסביר את השאיפה הלאומית של העם היהודי לאומות העולם נולדה בו מתוך רצף פגישות בינו לבין אחד מ"משכילי צרפת המצוינים", רובר ויבר, עורך ירחון צרפתי שהיה בעל תפקיד כלכלי־ארגוני בצבא המזרח, שחנה במקדוניה.⁵

2. מאזור, תשס"ח, עמ' 291.

3. התיאור הובא בשינויי לשון קלים אצל דה מדונסה, תשל"ב, עמ' 410.

4. פרוישראל, דבר המערכת, גיליון 1, י"א בתמוז תרע"ז (1 ביולי 1917), עמ' 1.

5. מולכו, תשי"ח, עמ' 14.

ההתחלה

יצחק רפאל מולכו
התמונה באדיבות שריקה מולכו

בתור עורך גייס מולכו את חברו אברהם ש' רקנטי, צעיר בן 29, שכבר הספיק לעמוד בראש תנועת המכבי ובראש ארגון הנשים התחייה בעיר.⁶ לעורך אחראי מינה את יצחק כהן. שלושתם היו מסורים, חדורי תחושת שליחות ואמונה עזה בציונות על פי דרכם ובעלי תודעה פוליטית מפותחת. כך נולד השבועון 'פרוישראל'. בהפקתו השתתפו כותבים יהודים קבועים ואף כמה לא־יהודים, אוהדי העם היהודי. הגיליון הראשון יצא לאור ב־1 ביולי 1917. כך נכתב במאמר המערכת שלו:

אנו נמצאים כעת בנקודת מפנה בהיסטוריה. על חורבות העבר המתמוטט תקום מחר חברה טובה יותר, והיא תושתת על רוח של צדק וחוק. כל העמים ייקראו בתום המלחמה ליהנות מחיים חדשים המבוססים על החופש. לכל הלאומים, קטנים כגדולים, תהא הזכות

להתפתח ללא מעצורים בהתאם לכשרונותיהם ולגאונות המיוחדת של גזעם. איילת השחר של חיים חדשים, מוכרים ומובטחים על ידי המעצמות מתחילה לזרוח מעל העם המעונה. קרני האור הראשונות מתחילות לנצנץ. ליבותינו צוהלים משמחה. נמשיך לעבוד ללא הפוגה, יד אוחזת יד, עד שתעלה, למען בניהם של אברהם אבינו ושל האומה העתיקה ביותר ובה בעת הצעירה ביותר, שמש החירות, נוצצת בכל זוהרה, במלוא הודה, על פני אדמתם המבורכת של הנביאים.⁷

נוסף על קהל היעד של מעצמות ההסכמה, שרק מעטים מאזרחיהן ידעו שמטרת הציונות היא להקים מולדת לעם ישראל בארץ ישראל, שאפו מייסדי העיתון לרתום למאמץ המשותף להקמת מדינה יהודית יהודים מכל מיני מדינות שהיו רחוקים מן החזון הציוני.

6. עמידת גבר בראש תנועת נשים לא נחשבה חריגה בסלונקי היהודית של הימים ההם.
7. את כל המובאות מפרוישראל במאמר זה תרגמה מצרפתית נטה אריאלה גטניו. תודה לדודי, דוד א' רקנטי, שהעמיד לרשותי את העיתון ואת תרגומו.

זה היה כחודשיים לאחר הקמת אגודת בני משה, אגודה סודית שכללה מספר חברים מצומצם מאוד, ואת תוכנית הפעולה שלה עיבד אברהם רקנטי. בכ"ד בניסן תרע"ז (16 באפריל 1917) נכתבה טיוטת החוקה שלה, ובין יתר מטרותיה צוינה זו: "**לכבוש בכל מחיר** את הקהילה ומוסדותיה ובפרט בתי־האולפנא שלה, כדי לחנך דור גאולים, להפיץ התרבות העברית והיהודית בקרב ההמונים, באמת־מידה רחבה וכוללת"⁸. על החברים "להקריב את עצמם ולהגשים בגופם את המוטל עליהם למען האידיאל הלאומי והגשמתו, ולבצע בסודיות מוחלטת ובמשמעת גמורה את ההחלטות המתקבלות על ידי הוועד המנהל של האגודה"⁹. אותן נפשות פועלות מרכזיות ואותם רעיונות־על שבאו לידי ביטוי בייסוד בני משה חברו למשימה הבאה: פרו־ישראל.

שלושת המייסדים החליטו שהעיתון לא יושתת על בסיס כלכלי, אלא הוצאותיו יכוסו בעזרת תרומות של אוהדים וידידים, והוא יחולק חינם לחיילי מדינות ההסכמה, לאגודות ציוניות, לקהילות יהודיות בעולם ולכל דורש. הם עצמם נרתמו לגייס את הכסף הדרוש להוצאת העיתון.

העיתון פורסם בצרפתית, כי צרפת מילאה אז תפקיד נכבד במדיניות המזרח התיכון, והייתה לה השפעה רבה על מדינות האזור. עדות לכך היא מספר העיתונים בצרפתית שפורסמו בסלוניקי בימים ההם, חמישה מלבד פרו־ישראל. יתר על כן, צרפתית הייתה שפת ההשכלה. "כמו החמנית הפונה אל השמש, כך פנה צעיר יהודי באותה תקופה אל עבר בירת צרפת". פריז נתפסה כמקור המדע, הספרות והחופש.¹⁰

כבר בגיליונו הראשון, שיצא לאור ארבעה חודשים לפני הצהרת בלפור, פרסם פרו־ישראל הצהרה יונית רשמית של שר החוץ היווני ניקולא פוליטיס, התומכת בהקמת בית יהודי בארץ ישראל.¹¹ ההצהרה התקבלה לאחר פעילות הכנה של יצחק מולכו. כך החל העיתון, עוד לפני צאתו לאור, לשלב בין עשייה עיתונאית סטנדרטית לבין יוזמה ופעולה בשטח המדיני. כל עשר שנותיו ייצר בעצמו חלק מכתרוותיו ועירב במודע אירועים שדיווח עליהם עם אירועים שייצר.

8. נכתב על נייר פירמה שבראשו נדפס "אברהם שמואל רקנטי". הנייר נותר בארכיונו הפרטי של מולכו. מצוטט אצל מולכו, תשי"ח, עמ' 13 (ההדגשה שלי).

9. שם, עמ' 14.

10. דה מדונסה, תשל"ב, עמ' 408.

11. פרו־ישראל, גיליון 1, י"א בתמוז תרע"ז (1 ביולי 1917), עמ' 1.

אברהם שמואל רקנטי
התמונה באדיבות אוסף אברהם
דוד רקנטי

באותו גיליון איתר רקנטי, בחתימתו הקבועה ”קָלֵב“, עיתונים, כתיבי עת ואגודות אוהדי הרעיון הציוני בכל מיני מדינות, ובהן ארצות הברית, בריטניה ואיטליה. בצד הרשימה השמית שלהן טען כי אף שאהדתן מחממת את הלב, הפתרון לא יבוא מן התחום העיוני-אקדמי, אפילו לא מן התחום הרגשי. ההתפתחויות הצבאיות במסופוטמיה והתקדמות אנגליה בארץ ישראל, שאחריהן עקב העיתון בקביעות, ”מכניסות את השאלה היהודית לשלב המכריע“.¹²

כן בישר לקוראיו, ”מידיעות שהגיעו אלינו בימים אלו“¹³ כי מעצמות ההסכמה ובראשן בריטניה הגדולה הבטיחו רשמית את מלוא תמיכתן ביצירת מרכז יהודי לאומי בארץ ישראל. נשיא הפדרציה הציונית באנגליה, הד”ר חיים ויצמן,

הוסמך להצהיר שבריטניה הבטיחה את עזרתה להגשמת השאיפות היהודיות בארץ, וצרפת ואיטליה הביעו את אהדתן לעניין היהודי לפני נחום סוקולוב, נציג הפדרציה הציונית, והבטיחו לו את סיוען.

המטרה: הקמת בית לאומי בארץ ישראל

בסוף יולי 1917 שאל רקנטי: ”המוכנים אנו?“ הערביות שנתנו בריטניה הגדולה, צרפת והאפיפיור ליצירת מרכז עצמאי יהודי בארץ ישראל ”אינן נותנות לנו [...] את הוודאות של ההנאה מזכויות הלאום שלנו לכינון מחדש של בית לאומי יהודי על אדמת האבות“.¹⁴ לכן כל מאמציהם של הלוחמים למען מטרה זו צריכים להתמקד בהשגת ודאות שההבטחה אכן תתגשם. הוא הסתייע בדברים שאמר לעיתון היהודי הלונדוני ’ג’זאיש כרוניקל’ ג’זאיה וודג’ווד, חבר הפרלמנט הבריטי, ופורסמו באותו גיליון של פרוישראל: יצירת מדינה יהודית בארץ ישראל תהיה ”לתועלת חיונית עבור בריטניה הגדולה, למען השמירה והביטחון של

12. שם. לוגו העיתון נדפס בצרפתית ובעברית וכלל גם מגן דוד.

13. שם.

14. פרוישראל, גיליון 3, י' באב תרע"ז (30 ביולי 1917).

קנייניה האפריקניים¹⁵. רקנטי הציע לפעילים הציוניים להיכנס למשא ומתן עם הממשל הבריטי כשבידיהם תוכניות כלכליות, חברתיות ודתיות שתוכלנה לתרום להקמת בית יהודי בארץ, ולארגן תעמולה רחבה ושיטתית למען תביעותיהם בכל האמצעים: עיתונות,¹⁶ עצרות עם ענקיות, הפגנות ועצומות. כן הציע שברית יהודית מאוחדת, שתייצג את כלל היהדות, תפנה למדינאי המעצמות ולעולם היהודי והלא־יהודי.¹⁷

גם בהמשך דרכו נאחז פרו־ישראל בכל אמירה ובכל הצהרה ישירה או עקיפה של איש ממשל או של אחד מחסידי הציונות כדי לחזק את אמירותיו שלו.

*

השרפה ("התבערה הגדולה", קראו לה הסלוניקאים) שאירעה בסלוניקי בשבת, ל' באב תרע"ז (18 באוגוסט 1917), אחת מני רבות אך החמורה שבהן, פגעה קשות בעיר, שחלקים רבים ממנה היו בנויים מעץ. היא פרצה באזור שבו התגוררו יהודים רבים בשכונות צפופות, בחלקה הנמוך של סלוניקי. אברהם רקנטי סיפר על הקשר שלה למלחמה: "בכל יום היה חלק עצום ממימי העיר מוזרם בצינורות גומי אל אוניות המלחמה. [...] כשפנו שלטונות העיר אל הגנרל סבאי, המפקד העליון הצרפתי, בבקשה לוותר למשך כמה שעות על העברת המים לצי,¹⁸ הוא סרב. [המלחמה] מעל הכל! אחרי כן הוא הסכים, אבל היה מאוחר!"¹⁹

השרפה התפשטה במהירות על פני 1,200 דונם, הותירה כ־55,000 נפש – רובם המוחלט יהודים – ללא קורת גג, וכילתה את רוב בתי הכנסת, בתי המדרש ובתי הספר, הספריות הפרטיות והציבוריות, המועדונים ומרכזי התרבות. למחרת הוציאה ממשלת וניזלוס צו המנשל בעלי בתים מאחוזותיהם ואוסר על הניזוקים לשקם את ההריסות. העירייה הפקיעה את השטחים שנשרפו והחלה לבנות אותם מחדש, אך הפעם כחלק מתוכניתה להפוך את העיר להלנית, מערבית ומודרנית. יהודים רבים נאלצו למצוא מקום מגורים

15. פרו־ישראל, גיליון 3, י' באב תרע"ז (30 ביולי 1917).

16. בהערת שוליים הוסיף רקנטי כי פרו־ישראל נוסד כדי לספק צורך דחוף זה.

17. פרו־ישראל, גיליון 3, י' באב תרע"ז (30 ביולי 1917).

18. כדי להפנותם לכיבוי.

19. רקנטי, כתב יד, ארכיון דוד ואברהם רקנטי, תל אביב. נכתב כנראה סמוך לאחר אותה שרפה.

חלופי, בדרך כלל מרוחק, ונקלעו לקשיים אישיים וכלכליים. אחת מתוצאות השרפה הייתה קטיעת רצף הפעילות הציונית.

*

כמה שבועות לאחר מכן לא יצא **פרוישראל** לאור. הגיליון הבא, החמישי, התפרסם ב־15 באוקטובר 1917 ותבע במאמר המערכת שלו למתוח קו מקביל ורציף בין התפתחות המלחמה לבין הסדרת הבעיה היהודית: הממשלות המעורבות במלחמה תיאלצנה להתחשב בסיומה בכמיהה של העם היהודי, עם אשר "שילם מס דמים כבד מאוד בהתלקחות הנוכחית"²⁰, למדינה עצמאית משלו. כלב שאל בגיליון זה: "האם יכולים אנו מעתה להריע 'ניצחון'? האם אנחנו כה קרובים למטרה? עדיין לא. הדרך שנשארה להעפיל עדיין ארוכה ומייגעת, אבל כל שלב מקרב אותנו למטרה הסופית. והיום שבו - ביישום ההחלטות של ועידת השלום - יתנועע על הר ציון, גא ומלא הוד, דגל כחול-לבן, מעוטר במגן דוד ובגור אריה יהודה, סמל עצמאותנו, אינו רחוק מאוד"²¹.

רקנטי ראה בעיני רוחו את הדגל שצייר הרצל, וייתכן שראה במגן דוד ובגור אריה בהתאמה סמלים של רוח וחומר, מסורתיות ולאומיות, ואף הגנה והתקפה,²² צמדים שעליהם להופיע יחדיו, בסמל אחד.

באותו גיליון טען כלב שהלורד ארתור בלפור, שר החוץ הבריטי, רמז לנשיא הפדרציה של האגודות הציוניות בקנדה על ההצהרה המתקרבת - זו שנקראה לימים על שמו. בכך ראה העיתון את אחת מתוצאותיה החיוביות של המלחמה הקשה, יעד נכסף שעם ישראל שואף אליו.²³

ב-2 בנובמבר 1917 ניתנה הצהרת בלפור. העיתון פרסם בגיליונו הבא את מברקם של סוקולוב וייצמן לרב יעקב מאיר, רבה הראשי של סלונקי, שלפיו ממשלת בריטניה מחייבת הקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל. במאמר המערכת העריך העיתון את משמעות ההצהרה כאירוע מכונן והביע הערכה לבריטניה על החלטתה.²⁴ בה בעת, כשהוא מצדד

20. **פרוישראל**, גיליון 5, ל' בתשרי תרע"ח (15 באוקטובר 1917).

21. שם.

22. גור בלשון ציוני: ירא, פחד.

23. שם.

24. **פרוישראל**, גיליון 7, ל' במרחשוון תרע"ח (15 בנובמבר 1917), עמ' 1.

בבריטניה היות שהיא תאפשר הקמת בית יהודי בארץ ישראל, עקב העיתון בקביעות אחר התקדמות לחימת חייליה בארץ ישראל. כך למשל כתב: "לאחר כיבוש עזה ובאר שבע האנגלים מתקדמים במהירות לעבר ירושלים. הם נמצאים שלושים ק"מ מעיר הקודש. העם עוקב בשמחה שאין לה מילים, בהתעניינות נרגשת, אחרי התנופה המוצלחת של המאורעות הצבאיים בארץ".²⁵

בחנוכה תרע"ח נכנעה ירושלים לצבא הבריטי. בכ"ה בכסלו (10 בדצמבר 1917) הוכרזה הכניעה, ולמחרת, בצהרי היום, נכנס מפקד הכוחות הבריטיים הגנרל אדמונד אלנבי לעיר העתיקה. לפני שנכנס לעיר, הוא ירד מסוסו ונכנס עם קציניו בהליכה דרך שער יפו, כמחווה לעיר הקדושה לשלוש הדתות. כעבור שלושה ימים כתב רקנטי:

כיבוש ירושלים על ידי צבאו של הגנרל אלנבי, שבא במפתיע כמעט מיד לאחר הצהרת הלורד בלפור, הדהד כשופר רם של גאולה לעם ישראל. ירושלים [...] את עומדת להיעשות שוב שלנו, להיעשות שוב המרכז הרוחני של העולם, ליטול שוב את מקום הכבוד כבירת הרפובליקה של ציון, עם הגדולה המוסרית של זמנים עברו, המוכשרת להעניק לאנושות תקווה מחדש. ישעיהו, ירמיהו, עמוס! [...] מי ייתן והעמיד יזהיר בפנינו!²⁶

מעתה, חש רקנטי, על התקווה והאמונה להשתלב ביתר שאת בפעולות ההסברה והשכנוע שהוא וחבריו עושים כדי לקדם את העניין הציוני.

גיוס תמיכה

כחלק מהגברת המאמצים הפוליטיים של קבוצת פרוישראל - שכללו משלוח תזכירים, עריכת פגישות הסברה והרחבה והעמקה של קשרים שהחלו להיטוות - נשלח יצחק מולכו בשם העיתון להשיג מן המלך אלכסנדרוס הצהרת ידידות לציונות. הוא הצליח להתקבל לראיון ב־8 בפברואר 1918, והמלך מסר לו לפרסום את ההצהרה: "אני מאושר על כי ארץ ישראל שוחררה ותוכל להפוך למולדת יהודית או לבית לאומי יהודי".²⁷

25. פרוישראל, גיליון 7, ל' במרחשוון תרע"ח (15 בנובמבר 1917), עמ' 1.

26. פרוישראל, גיליון 9, כ"ט בכסלו תרע"ח (14 בדצמבר 1917), עמ' 1.

27. פרוישראל, גיליון 13, י"ט בשבט תרע"ח (1 בפברואר 1918).

בתחילת 1918 פרסם פרוֹיִשְׂרָאֵל עוד הצהרת אהדה, הפעם של קונסול צרפת בסלונקי. הקונסול אומנם הדגיש כי צרפת עדיין אינה מאמינה שהגיע הזמן לפרסם הצהרה רשמית הנוגעת לתקומת הלאומיות היהודית על אדמת הקודש, אולם "הציונות היא תנועה אידיאליסטית מהחוקיות ביותר, ומלוא אהדתי נתונה לה".²⁸ חיזוק לדברי הקונסול נמצא בדברי שר החוץ של צרפת, שקיבל את חבר ההנהלה הציונית נחום סוקולוב ובישר לו על הסכמה מלאה שהושגה בין ממשלת צרפת לממשלת אנגליה בכל הנוגע להתיישבות יהודית בפלשתינה. העיתון דיווח: "צרפת, הראשונה שהעניקה שוויון זכויות אזרחיות ומדיניות לנתיניה היהודים, קיבלה עליה את התפקיד של "מדריכה", "בוררת", "יועצת ידידותית" [...] בארץ ישראל".²⁹ ולא רק צרפת, גם איטליה: דולפיני, קונסול איטליה בסלונקי, הצהיר לפני אנשי העיתון באביב 1918 שאיטליה תומכת בהצהרת בלפור.³⁰

במרץ 1918 אשרר שר החוץ היווני בישיבת הפרלמנט באתונה את הבטחתו לתמוך ברעיון הבית הלאומי: "הממשלה הליברלית תתמוך כמיטב יכולתה בשעת הכושר, במפעל הלאומי של היהודים [...] בהתרגשות הינני מאחל מקרב לב שהאומה היהודית תתחדש בארץ ישראל".³¹ ד"ר משה קופינאס, ציוני שהיה הציר היהודי בפרלמנט של יוון, הודה לשר החוץ בהתלהבות בישיבה זו ומסר את ההצהרה לפרוֹיִשְׂרָאֵל.³²

העיתון המשיך לעקוב אחרי המהלכים המדיניים והצבאיים באזור, בייחוד בארץ ישראל, וצייד חד־משמעית במעצמות ההסכמה. בערב שבועות תרע"ח, מאי 1918, התפרסם בעיתון ניתוח היפותטי: לו הייתה המלחמה מסתיימת היום, הייתה גרמניה מנצחת בה, טען מעל דפי העיתון כותב בריטי שחתם בשם העט "EMA". עוד כתב כי צריך להכיר בכך שידידותה של גרמניה לעם היהודי עלולה להיות קטלנית יותר מאיבתה. הרוע שגרמה ליהודים במלחמה הוא אין־סופי. לא רק שהמלחמה פיזרה את היהודים, אלא נספו בה מיליוני יהודים מרוסיה ומפולין. בקרב הנותרים בחיים רבים סובלים סבל גופני וחומרי, עקב אובדן נכסיהם והאטה בחייהם הכלכליים. נוסף על כך, גרמה גרמניה ליהודי לחוש עצמו נחות מבחינה חברתית, אף היא עצמה מוקד האנטישמיות. לעומת זאת, כל יהודי יהווה מניצחון מדינות ההסכמה, ורק כך יבטח מצבם של יהודי רוסיה. המהפכה הרוסית אומנם העניקה להם חופש, אבל יש לשמר אותו, וניצחונה של גרמניה לא יותיר בשלמותו את

28. פרוֹיִשְׂרָאֵל, גיליון 12, י"ב בשבט תרע"ח (25 בינואר 1917).

29. שם.

30. פרוֹיִשְׂרָאֵל, גיליון 16, ט' בניסן תרע"ח (22 במרץ 1918).

31. הציטוט, מתוך רשומות הדיונים של הפרלמנט היווני, מובא בספרי: רקנטי, תשע"ז, עמ' 77.

32. פרוֹיִשְׂרָאֵל, גיליון 16, ט' בניסן תרע"ח (22 במרץ 1918).

מפעל המהפכה הרוסית. זאת ועוד: רק ניצחון מעצמות ההסכמה יוכל להשיב לקדמותו את מעמד היהודים בטורקיה, שהשפעת גרמניה החלישה אותה מאוד.³³

כחודש לאחר מכן ציטט העיתון מדברים שכתב גיומאט, המפקד העליון של צבאות ההסכמה במזרח, לרב יעקב מאיר, בהעניקו לו את עיטור לגיון הכבוד: "הציבור היהודי של שאלוניקי יראה בהענקת עיטור זה ערבות לעניין שצרפת, נאמנה למסורות עברה, נושאת לשאיפותיכם".³⁴

"הנס מתחיל להתגשם"

בינתיים הביע העיתון קורת רוח מכל התפתחות בארץ שנראתה חיובית בעיני עורכיו. בט"ו באב תרע"ח (24 ביולי 1918) הונחה אבן הפינה לאוניברסיטה העברית על הר הצופים, וכחודש וחצי לאחר מכן כתב כלב תחת הכותרת "פרחים ראשונים של תרבות יהודית", כי בה בעת שנשמעים "צלצולים מחרישי אוזניים של צבאות, קולות נפץ של תותחים ורסיסי רימונים, מעודד ומשמח לראות את בני יעקב מייסדים מוקד של מדע ושל אמת, שממנו תקרין מחדש הגאונות היהודית ותישמע ברמה אמירתם רבת העוצמה של הנביאים. בשיתופיות, באחריות ובאחוזה שבמדע טמונה ברכה רבה לאנושות".³⁵

בגיליון הבא כתב כלב כי לכינוס השנתי של ציוני אמריקה שיתקיים בקרוב בפיטסבורג, ארצות הברית, תהיה חשיבות רבה "בהיותו מחויב לנסיבות החדשות שנוצרו ואשר מתפתחות בארץ ישראל".³⁶ החברה הציונית הכינה תוכניות הנדסיות לבניית חשמליות אוויריות ולייסוד בית חרושת הידרואלקטרי, ובכנס תעלה הצעה לשלוח ארצה יחידה של גוף 'גאוני' לצורך עבודות שיקום ופיתוח תעשייתי. בכנס יוחלט לערוך סקר של חומרי גלם ראשוניים המצויים בארץ ישראל ולייסד בה בית חרושת להפקת שמנים ממוצרים צמחיים. יוזמות אחרות הן לייסד בית זיקוק לסוכר, להקים מכון מודרני לעיבוד עורות, לבנות בית חרושת למלט ולסלול כבישים.³⁷ סמוך לידעה זו ובעקבותיה כתב אברהם רקנטי מאמר קצר ששמו "הנס מתחיל להתגשם":

33. פרוישראל, גיליון 20, ה' בסיוון תרע"ח (16 במאי 1918).

34. פרוישראל, גיליון 22, ד' בתמוז תרע"ח (14 ביוני 1918).

35. שם.

36. פרוישראל, גיליון 23, י"ח בתמוז תרע"ח (28 ביוני 1918).

37. שם.

איזו מהלומה קשה למי שהיה בליבם ספק באשר להגשמת ההצעות האלה! ארץ זו, שהיה מקובל לתארה כפינת עולם נידחת אשר אליה הלכו רק הקשישים כדי למות [...] האם תתעורר בתקיפות מפליאה לחיים מלאים? האם תשנה צורתה מייד לארץ תעשייתית וחקלאית התופסת מעמד בין המדינות האחרות בתרבות מתקדמת? אדמת החלום והתקווה תשתנה אט־אט לאדמה של מציאות, [שבה יתממשון] ניסים, והמראות המזהירים שיתגלו בה ימשכו אליה את המוני עמנו, והם יקימו בה וייצרו בה. היא תראה אידיאליסטים ואנשי עסקים באים אליה, ועימם תימנו אתם, הספקנים. [אלה גם אלה] ימצאו בה השקעה מצוינת לרוכשם. זו תהיה התשובה היפה ביותר לאותם שכמותכם, שליבם יבש מדו.³⁸

פרוי"שראל המשיך לסקר אמירות אוהדות למפעל הציוני. אחת הייחודיות שבהן הייתה זו של מוריס וֶרְנֶס, פרופסור בסורבון ונשיא בית הספר הניסויי ללימודי דת גבוהים. ביולי 1918 התפרסם בעיתון מכתבו של ורנס והגדיר שני תנאים להצלחת החזון הציוני: "לדעת מה הוצים, ולאן פוסעים קדימה".³⁹ ורנס הוסיף: הציונות צריכה במקביל את רוח המשמעת ואת רוח הסובלנות, את המשמעת בפעולה ואת הסובלנות בדעות. העיתון קרא לציונים לפעול כפי שהציע ורנס כדי "שהביצוע יבטיח את ניצחון האידיאל שלנו: הכרה עמוקה מההתחלה - עד להשגה, ריכוז כל המאמצים על מנת להגיע. משמעת וסובלנות. המזל ייאלץ לחייך אלינו מוקדם משציפינו".⁴⁰

בעיה מבית

דווקא קהל היעד הראשוני של העיתון, חיילי מעצמות ההסכמה ומפקדיהן, היה בעיית מבחינת תפיסת העולם של עורכיו. צירופן של שלוש עובדות יחד יצר בעיה מדאיגה: א) מקומה המרכזי של העיר ואופייה; ב) החיילים והקצינים שחנו בעיר היו חיילי עורף ומינהלה ג) רובם היו במצב של המתנה מתמשכת. רבים מהם החלו יוצרים קשרים - מזדמנים, מתמשכים או אף קשרי נישואין - עם צעירות יהודית בסלוניקי. היו מקרים של בגידות או של נטישת המשפחה, והיו אף המרות דת. רבים מיהודי העיר, שקידשו את מוסד התא המשפחתי ואת טהרת המשפחה, הביעו זעזוע מקשרים אלו. ארגונים דתיים וכתבי עת בעיר הגיבו עליהם, ולימים הצטרף למאבק גם פרוי"שראל. עורכי העיתון ראו את ההתפתחויות בדאגה וחששו שמא ילך הנגע ויתפשט.

38. שם.

39. פרוי"שראל, גיליון 25, י"ז באב תרע"ח (26 ביולי 1918).

40. שם.

יוזמת הגיוס ללגיון היהודי

אחת הדוגמאות הבולטות לניסיונו של פרוישראל לפעול בעצמו בשטח במקביל לפעילותו העיתונאית היא יוזמת הגיוס ללגיון היהודי בצבא הבריטי שראשיתה בקיץ תרע"ח (יוני-יולי 1918). בעקבות מאמרים אקטיביסטיים שפרסמו אנשי פרוישראל פנו לרקנטי ולחבריו צעירים יהודים רבים - בעלי נתינות רוסית, רומנית, אמריקנית או יוונית - והביעו את נכונותם ואת רצונם להתנדב ללגיון היהודי מייסודו של זאב ז'בוטינסקי, כדי להשתתף בכיבוש הארץ מידי הטורקים לצד מעצמות ההסכמה בגדודים יהודיים שייקראו גדודי יהודה.⁴¹ באותו זמן כבר פעלו בצבא הבריטי ארבעה גדודים יהודיים, ויהודי סלוניקי החליטו להירתם להקמת הגדוד החמישי.

יצחק מולכו נשלח לאתונה, לשר החוץ ניקולא פוליטיס, שהיו לו יחסים טובים אתו, כדי לקבל את הסכמתו למהלך. בכ"ז באלול תרע"ח (4 בספטמבר 1918) הבריק מולכו לחבריו בסלוניקי כי ההצעה שהוצעה לבא כוח יוון במצרים להקים את קורפוס המתנדבים אושרה עקרונית בממשלה. פוליטיס מצידו הקדים לשגר מברק למושל הכללי של סלוניקי, א' אדוסיס, בבקשה שידון עם הקהילה הישראלית בשאלה מה הם האמצעים המתאימים ביותר להגשמת היוזמה.⁴²

בגיליון 28, שהתפרסם בערב ראש השנה תרע"ט, בישר העיתון במברק מכלב, שליחו המיוחד לאתונה, על הסכמת ממשלת יוון ליוזמה. המתנדבים, כתב העיתון, יתחלקו לשניים: הלוחמים בחזית, והמיועדים לתת שירותים משניים. מערכת העיתון פנתה למפקדה האנגלית כדי לקדם את המהלך, ואנשיה שוחחו עם רבה הראשי של סלוניקי, הרב יעקב מאיר. הרב יעץ להם "לפעול בהרבה נימוס וזהירות". רקנטי העיד: "זאת לא מנענו עצמנו מעשותו", וסיכם כי המברק מאתונה "מפזר כל אי הבנה, וגורם לראות נכוחה פעם נוספת את רוח הליברליות הנדיבה ביותר שממריצה את הממשלה היוונית ביחס לאוכלוסייה הישראלית".⁴³

41. רקנטי, תשל"ב, עמ' 465. מולכו, תשכ"ג, עמ' 117-120, סיפר כי תחילת היוזמה הייתה בפנייתם של שני יהודים מרומניה. בהתייעצות שכינס בדחיפות, בהשתתפות אברהם רקנטי, האחים יצחק ושמואל אמריליו, יצחק כהן ואחרים, הוחלט להקים לגיון יהודי בסלוניקי, להתייעץ עם הרב הראשי יעקב מאיר ולעשות את כל ההכנות הדרושות.

42. מולכו, תשכ"ג, עמ' 119-120.

43. פרוישראל, גיליון 28, כ"ט באלול תרע"ח (6 בספטמבר 1918).

מֵיִיד לֵאחֵר מִכֵּן פֶּתַח הֶרֶב יַעֲקֹב מֵאִיר בְּמִשָּׂא וּמִתֵּן עִם הַמַּמְשָׁלָה כְּדֵי לִקְבֹּעַ אֶת אֹפֶן הַגִּיּוֹס, בִּיחּוּד כְּדֵי לִהְבֵּטִיחַ שֶׁהַמַּתְגִּיִּים יִשׁוּבְצוּ בְּמַסְגֶּרֶת נִפְרֶדֶת. כֵּן הָיָה עַל הַצַּדִּים לְהִסְכִּים בְּשֵׂאלָה אִם יִוָּכְלוּ הַיְהוּדִים שֶׁהַתְּגִיִּים לְצַבָּא יוּן לְהִשְׁתַּתֵּף בְּחֵיל הַחֲזִית הָאַרְצִי־יִשְׂרָאֵלִית, אוֹ שִׂיֵּאלְצוּ לְלַחֹם בְּחֲזִיתוֹת אַחֵרוֹת.⁴⁴

הֶרֶב יַעֲקֹב מֵאִיר, רֵבֵה שֶׁל שְׁלוֹנִיקִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר 1907-1919
הַתְּמוֹנָה בְּאֵדִיבוֹת אוֹסְף אֲבֵרָהֻם וְדוֹד רִקְנֵטִי

פְּרוֹיִשְׂרָאֵל שְׂאָף לְקַדֵּם אֶת בִּיצוּעַ הַמַּהְלֵךְ. זֶה הַבְּקֵשָׁה שֶׁשִּׁיגֵר בְּמַבְרַק הַנוֹשֵׂא אֶת הַתֹּארִיךְ
2 בְּאוֹקְטוֹבֵר 1918:

פּוֹלִיטִיס, שֶׁר הַחוּץ הַיּוֹנִי, מוֹדִיעַ בְּאִמְצָעוֹת הַנְּצִיב הַיּוֹנִי מֵאַלְכְּסַנְדְּרִיָּה סְקַטוֹרִיס, שִׂיִּסוֹד גְּדוֹד
מִתְנַדְּבִים מִיְהוּדֵי שְׁלוֹנִיקִי עֵבֹר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹשֵׁר בְּמַמְשַׁלַּת יוּן. מִזֶּה זְמַן רַב מִסְפָּר גְּדוֹל
שֶׁל צַעִירִים יְהוּדִים בָּאִים לְמַעַרְכַּת שְׁלוֹנוֹ וּמִבִּיעִים אֶת רְצוֹנָם לְהַתְּגִיִּים לְשִׁירוֹתֵי הַמִּילוּאִים שֶׁל
הַלְגִּיּוֹן הַיְהוּדִי לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל. פִּנְיֵנו בִּי בְּאוֹגוֹסְט לְמַפְקְדָה הַצְּבָאִית הַעֲלִיוֹנָה הָאַנְגֵּלִית לְקַבֵּל

44. מוֹלְכוֹ, תִּשְׁכ"ג, עֵמ' 120.

אינפורמציה. המפקדה ענתה לנו שאינה יודעת דבר בנידון ויעצה לנו לפנות לשלטונות העליונים האנגלים כדי לקבל את הסכמתם לצירוף יהודים נתינים יוונים לגיון היהודי. תנועת ההתנדבות אצלנו מתפשטת. הודיעו לנו בדחיפות על תוצאות הצעדים.

התשובה הרשמית של השלטונות הבריטיים השתתה, אולם הרשמת צעירי העיר לגדודים לא פסקה. ד"ר חיים ויצמן, שקיבל פרטים על גיוס זה - כנראה מההנהלה הציונית בלונדון - פנה לזאב ז'בוטינסקי, שהיה אז ביחסי ידידות ושיתוף פעולה הדוקים איתו, וביקש ממנו שייסע לסלוניקי ולארצות הברית כדי לפעול למען העברת המגויסים לארץ ישראל. "מה בדיוק מצפים שאעשה באמריקה", כתב ז'בוטינסקי לאשתו בשלהי אוקטובר 1918, "איני יודע גם עתה; בסאלוניקי יהיה תפקידי לפעול להעברת החיילים היהודיים אל הגדוד שלנו". בסופו של דבר החליט ז'בוטינסקי לדחות את ההצעה לנסוע לשני המקומות. לסלוניקי - משום שמטרת השליחות לא הוגדרה בבירור, ולארצות הברית - כי "זה אפשר לסדר גם בלעדי".⁴⁵

המלחמה הסתיימה בו' בכסלו תרע"ט (11 בנובמבר 1918), אולם הפעולות הצבאיות בארץ ישראל ובמזרח התיכון עדיין נמשכו, והייתה כוונה לתגבר שם את הכוח הצבאי. כחודש ימים לאחר מכן, בי"ב בטבת תרע"ט (15 בדצמבר 1918), קיבלו אנשי 'פרו-ישראל' את תשובת הטלגרף הזאת באמצעות מזכיר ההסתדרות הציונית ביוון:

משרד החוץ [הבריטי] - מס' 44 / 198795 / I:

1. קיבלתי הוראה ממוזכר המדינה מר בלפור להודיע לכם שהמחלקה הזאת קיבלה הודעה טלגרפית מהרב הראשי בשלוניקי שעיקרה היא כדלקמן:
2. שלוש מאות מתנדבים משלוניקי מוכנים להתגייס לצבא הפלשתינאי לשירות לשנה אחת לכל תפקיד שהוא. רשיון השלטונות נתקבל לצעד זה. נא לנקוט מיד בצעדים הנחוצים לגייס אותם על ידי השלטונות הצבאיים בארץ ישראל.
3. בהעבירי את ההודעה הזאת אני מוסיף שמר בלפור מבין מהשלטונות הצבאיים שאי אפשר לקבל את הטריונים האלה מיד לתקופה כל כך קצרה של שנה אחת.

הריני, אדוני,
עבדך היותר נאמן,
(-) נ. גרהם

מתשובה זו נראה כי האנגלים חשבו בהתחלה להפעיל את הגדודים העבריים כחלק מחיל המצב האנגלי בארץ ישראל, ולכן לא רצו לקבל את המתנדבים הסלוניקאים לתקופה קצרה של שנה בלבד. תקוות ז'בוטינסקי, שהצבא האנגלי יעזוב אטאט את הארץ ושאת מקומו יתפסו הגדודים העבריים כצבא של הבית הלאומי היהודי, לא הייתה אז רק בגדר הרהורי לב. הובטח אז לכונן את הגדודים במסגרת של בריגדה. רקנטי⁴⁶ כתב שנעשו בקצונה מינויים חדשים, ובכלל היו סימנים רבים לכיוון חיובי זה, אולם לאחר מכן שינו האנגלים את דעתם ואת מדיניותם כלפי הבית הלאומי היהודי. הם החלו להתכחש להבטחותיהם ופירקו גם את הגדודים העבריים. בשל סיוע המלחמה וסירוב השלטונות הצבאיים לא יצאה תוכנית זו לפועל.⁴⁷

”כמעט כל ארץ ישראל כבושה”

בכ”ח בתשרי תרע”ט העלה העיתון את השאלה העיקרית ששאלו הספקנים בדבר הקמת בית יהודי בארץ ישראל: כיצד יכולה בריטניה, שכבשה עד לא מזמן חלק קטן מארץ ישראל, להבטיח לעם היהודי ארץ שאינה שייכת לה? התשובה, טען פרויזשאל, טמונה בניצחונות המזהירים שזכו בהם הבריטים בשבועיים האחרונים על אדמת הקודש מאז שיצאו לקרב הכרעה,⁴⁸ ובהם אלו: ”[כיבוש] חיפה, נמל של עתיד גדול, ששם צריך היה לקום הטכניון היהודי, שעבודותיו עוכבו בגלל המלחמה; כנסיית יוחנן הקדוש של עכו, טבריה ודמשק נכבשו במאבק כה עז על ידי צבאותיו של הגנרל אלנבי. וההתקדמות נמשכת. כמעט כל ארץ ישראל כבושה.”⁴⁹

מאזן הכוחות הוכרע, טען העיתון, ויש להכיר בכך. נאמן לגישתו הפוליטית ולתפיסתו כי עיתון לא רק מדווח על חדשות אלא גם מייצר אותן, פרסם פרויזשאל ביום השנה הראשון להצהרת בלפור גיליון חגיגי ובו ברכות של נציגי מעצמות ופוליטיקאים שתמכו בהקמת מולדת לעם היהודי. הגיליון עורר התעניינות רבה בציבור היהודי. בין היתר כתב בו הרב הראשי מאיר: ”היום הזה נהיה ישראל לעם בין הגויים. אשרי הדור שככה עלתה לו בימיו.”⁵⁰

46. רקנטי, תשל”ב, עמ’ 465.

47. עדות אברהם רקנטי, מכון ז’בוטינסקי, 9-215. שרה מולכו, בתו של יצחק מולכו, כותבת שחיילי הגדוד יצאו לאימונים בספטמבר 1918, אלא שכבר ב’11 בנובמבר 1918 ”פרץ השלום”. ראו: מולכו, 2015, עמ’ 61.

48. נאור וגלעדי, תשס”ג, עמ’ יא-יב.

49. פרויזשאל, גיליון 30, כ”ח בתשרי תרע”ט (4 באוקטובר 1918)

50. פרויזשאל, גיליון 32, כ”ו במרחשוון תרע”ט (1 בנובמבר 1918).

בשלהי 1918, עם סיום מלחמת העולם הראשונה, כבר הייתה ארץ ישראל כולה בידי הבריטים, והסתיימה תקופת שלטון עות'מאני בארץ ישראל שנמשכה כ־400 שנה.

בעקבות המלחמה

השילוב בין עיתונאות לבין פעילות ויוזמה בשטח המדיני המשיך לאפיין את הדו־שבועון פרו־ישראלי גם לאחר מלחמת העולם הראשונה. אנשיו המשיכו לפעול לקידום מטרותיהם, הפעם סביב הקמת חבר הלאומים, השיחות בין המדינות והחתימה לקבוע עובדות בארץ ישראל.

מה שהחל כאהדת העיתון לבריטניה - אהדה שהפכה לסימני שאלה ולביקורת נגדה - היה בסוף 1918 למלחמת חורמה על הממלכה שהולכה שולל את עם ישראל ועל שצמצמה בקביעות את זכויות היהודים בארץ ועודדה את הערבים לפעול נגדם. בה בעת הפכה התקווה לריבונות מדינית, שהייתה גלומה בין דפי העיתון בשנות המלחמה, לשורת דרישות מעשיות פנים־יהודיות ובין־לאומיות: לעשייה פוליטית ציונית רדיקלית, להכרה בין־לאומית בזכות העם היהודי לבית לאומי בארץ ישראל ולדרישה מממשלת המנדט שתפרש בבהירות את הגדרותיה באשר לבית הזה.

כפי שפנה לאומות באמצעות נציגיהן בסלוניקי, ביקש פרו־ישראלי להישמע גם בתוך התנועה הציונית. לאחר המלחמה הגביר העיתון את ביקורתו על ויצמן על שהוא פרגמטי מדי ועל שתפיסתו אינה ערכית ואינה הרצליאנית. הוא וסוקולוב "אין הם מתרוממים מעל המצב, [...] חסרים הם את עוצם המחשבה, ההשגה והעשייה אשר ציינו [מנהיגים] כמו הרצל וכמו וולפסון, ומסתפקים בזיכיונות קטנים"⁵¹. העיתון יצא גם נגד נשיא הקונגרס היהודי של יוון, מר יעקב גאזז, על שאינו חש את האחריות הכבדה הרובצת על כתפיו, אינו פועל במרץ ובאומץ, ברוח עצמאית, ואינו תובע שהמולדת העתיקה תוחזר בשלימותה לישראל כעם נורמלי.⁵²

ביוני 1919 דרש העיתון מממשלת יוון שתקבע בחוק "את הזכויות הבלתי מעורעות שלנו לחיים טהורים"⁵³, כלומר שתשמר את זכויות המיעוט של יהודי סלוניקי בתוך העיר, הוקיע

51. פרו־ישראל, גיליון 36, כ"ה בטבת תרע"ט (21 בדצמבר 1918).

52. שם.

53. פרו־ישראל, גיליון 71, י"ט בתמוז תר"פ (5 ביולי 1920) ובגיליונות נוספים.

בחריפות את ההרג שזרעו הכנופיות של פּוֹטְלִינְוֶה וּדְנִיקִין ואחרים ברוסיה, באוקראינה, בפולין ובגליציה, תבע להגן על היהודים בכל מקום וקרא לכל בן תרבות להתגייס להצלתם. כמו כן הגיב על תופעות אנטישמיות אחרות באלג'יריה ובתוניסיה, ושוב ברוסיה.

בכישרון עיתונאי בולט ובמבעים שונים וחדים טבעו עורכי פרוישראל מטבעות לשון וכותרות שהוסיפו להדהד באוזני הקוראים. לדוגמה, ב־1919 ייחד העיתון גיליון שלם ל"תחייה הלאומית השלמה של עם ישראל", והכותרת "כל ארץ ישראל ליהודים" נפרסה בו לכל רוחב העמוד. בחורף תר"ף דרש כלב: "אנו רוצים מדינה יהודית, לא מושבה אנגלית".⁵⁴ באחד ממאמריו אף קרא להמונים היהודים להתקומם נגד ממשלת המנדט. כל יהודי, כתב, יהיה גפרור המוכן להצית את הדלקה הגדולה נגד אנגליה.⁵⁵

נוסף על משימתו הפוליטית עודד העיתון תחייה יהודית-רוחנית, חברתית ודתית - ודרש לטפח תודעה פוליטית בקרב היהודים בדרך של טיפוח רוח לוחמנית ומעשית וצמצום מודע של שימוש במילים גדולות ובתאוריות מופשטות.⁵⁶

פרוישראל השפיע על התפתחות התנועה הציונית בעיר ועל מעמד הקהילה הן כגורם מחזק של הצד הימנידתי במפה הפוליטית של יהודי סלוניקי, הן בקו שנקט, ולפיו אין הוא מפרסם דבר על אירועים דרמטיים המתרחשים ביוון או על המצב הכלכלי השורר בה אלא אם כן יש להם קשר לתחום היהודי. העיתון, כביטאוניהם האחרים של הרדיקלים, פרסם דעות וידיעות על התנועה הציונית ביוון ומחוצה לה, על הישגים חקלאיים וכלכליים בארץ ישראל ועל פועלם של מנהיגים ציוניים,⁵⁷ ובכך חיזק את כוחה של הקהילה היהודית וטיפח את נבדלותה.

כך צמח בסלוניקי החל ממלחמת העולם הראשונה אקטיביזם פוליטי-מדינתי, כפי שקרא לו רקנטי. אקטיביזם זה חלחל אל התנועה הרוויזיוניסטית בעיר, שנולדה באביב תרפ"ד

54. פרוישראל, גיליון 61, כ"ג בטבת תר"ף (14 בפברואר 1920).

55. מצוטט אצל אלבו, תשי"ח, עמ' 54.

56. וסיליקו כתבה: "מעטים מאוד היו המאמרים שפורסמו בפרוישראל והתמודדו עם נושאים תיאורטיים על ציונות. הרוב המכריע של החומרים שפורסמו בו כיוונו לציונות מעשית. כאלה היו האזכורים הרבים שלהם זכתה הקמת האוניברסיטה העברית בירושלים ב־1925, התרומה הכספית של ציונים בולגריים לתנועה הציונית, שהוסיפו מס קהילתי לקרן היסוד, ולבסוף העבודה של סגן ראש העיר היווני הציוני משה (מוריס) קופינאס וגיוס המשאבים המוצלח שלו למען יצירת מושבה של יהודים יוונים בארץ ישראל" (וסיליקו, 1999, עמ' 239).

57. שם, עמ' 237.

אחד מגילונותיו של "פרו ישראל"

התמונה באדיבות אוסף אברהם ודוד רקנטי

(אפריל 1924) מפרו־ישראל ומאגודת בני משה.⁵⁸ אחר כך היה פרו־ישראל, העיתון הרוויזיוניסטי היחיד בעולם בצרפתית לאורך שנים, לאחד מכתבי העת הראשונים והמעטים בעולם היהודי שתמכו במטרות הלאומיות שהציב ז'בוטינסקי (הוא עצמו שיגר מאמרים לעיתון),⁵⁹ ולאחר הקמת תנועת בית"ר (בכסלו תרפ"ד, נובמבר 1923) ותנועת הצה"ר (בניסן תרפ"ה, 25-30 באפריל 1925) היה לזרז ולסמן הימני של אקטיביזם בתוך התנועה. הקו התקיף שלו הציב אתגר וקריאת כיוון לחברי התנועה, ובכך מילא את ייעודו ככור היתוך רעיוני וכזרז העולמית, גרם שאי אפשר להתעלם ממנו.⁶⁰

סיכום

עיון ב־300 גיליונותיו של העיתון פרו־ישראל מאפשר לעמוד על גישתו הייחודית לציונות שבאה לידי ביטוי בתקופת מלחמת העולם הראשונה ואחריה והתבססה על ארבעה עקרונות:

א. **תחושת ייעוד היסטורית**, שלפיה התקופה שהוא פועל בה הרת גורל, המציעה לאנשי העיתון הזדמנות ייחודית להיות זרזים של פעלתנות מדינית: "אנו בעלי מצפון מתוקף

58. מיום צאתו של ז'בוטינסקי מהסדרות הציונית העולמית (ב־18 בינואר 1923) נוסדו קבוצות רוויזיוניסטיות בכמה וכמה ארצות, ויוון הייתה אחת מהן. כמעט שנה וחצי חלפה עד שנוסדה רשמית ברית הצה"ר (הציונים הרוויזיוניסטים).

59. רקנטי, תשע"ז, עמ' 138.

60. ירמיהו הלפרין, מראשי בית"ר וממפקדיו הנערצים, כתב: "הרוויזיונים, בית"ר ומחתרת הפורשים נולדו מאבא ספרדי (פרו־ישראל) והתנועה הרוויזיוניסטית בסלוניקי) ומאמא אשכנזייה (זאב ז'בוטינסקי) (מגילת מחתרת הפרשים", עיתון חרות, תש"ד).

האחריות החמורה שלנו. לא יכולנו, היה אסור לנו להחריש".⁶¹ את ההזדמנות, הם האמינו, יש לזהות ולתרגם לשפת המעשה.

ב. **ביטחון גמור בצדקת הדרך:** לרקנטי, למולכו, לכהן ולחבריהם הייתה תחושה של 'מגיע לנו, כי אנו מייצגים רעיון גדול וצודק, גם אם אנו קבוצה קטנה של יהודים אקטיביסטים מן הבלקן'. היה אפשר לעמוד על תחושה זו הן בכל פגישה בלתי אמצעית עימם, הן מתוך דברים שכתבו.

אנו נחושים בדעתנו להיאבק בכל כוחותינו כנגד כל מכשול שיעמוד לאורך הדרך, אשר יוביל אותנו לשחרורנו המלא. [...] חשוב מאוד לומר זאת: תהיה אשר תהיה הגישה של בריטניה הגדולה כלפינו, אנו החלטנו לכבוש בכל האמצעים את מקומנו תחת השמש על אדמת מולדתנו העתיקה. וההיסטוריה היא עדות שישראל מסוגלת לכל הקורבנות, לכל הגבורות, כדי להשיג את האידיאל הנעלה לקראת מה שהיא שואפת זה עשרים מאות.⁶²

אנשי פרו"ש ישראל לא ראו כל מגבלה בגודל העיתון, במספר העותקים שלו או במיקום הופעתו. תחושה זו אפשרה לעיתים לעורכים לומר דברים ישירים וחריפים נגד מדינות, מנהיגים וממסדים. כך הגדיר העיתון: "הוותיקן הוא האויב!"⁶³ וכך אמר רקנטי בשלהי כהונתו כעורך העיתון: "אנגלייה היא האויב מספר אחת של תחייתנו בארץ ישראל כעם חופשי".⁶⁴

ג. **תפיסת הציונות כמימוש הצדק:** את הציונות השלמה, שניסח לאחר מכן ז'בוטינסקי באמרתו "שתי גדות לירדן, זו שלנו זו גם כן",⁶⁵ תפסו עורכי פרו-ישראל כמימוש זכותו הטבעית של העם היהודי על אדמתו וכעשיית צדק: "הלאומים, קטנים כגדולים, לכולם תהא הזכות להתפתח ללא מעצורים בהתאם לכישרונותיהם ולגאוניות המיוחדת של גזעם".⁶⁶

61. כלב, פרו"ש ישראל, גיליון 66, ה' באייר תר"פ (23.4.1920).

62. כלב, פרו"ש ישראל, גיליון 61, כ"ד בשבט תר"ף (14 בפברואר 1920).

63. כלב, פרו"ש ישראל, שנה חמישית, גיליון 7, כ' בסיון תרפ"ב (16 ביוני 1922).

64. בנאומו בוועידה העולמית השנייה של הצה"ר בפריז, כסלו תרפ"ז, דצמבר 1926.

65. המנון בית"ר.

66. פרו"ש ישראל, גיליון 1, י"א בתמוז תרע"ז (1 ביולי 1917). הסכמתן של האומות לבניין בית יהודי בארץ ישראל נתפסה בעיני עורכי העיתון כמעשה הנובע מן הצדק. בעיון קל ספרתי יותר מעשרה אזכורים לכך מעל דפי העיתון.

ד. **זיהוי מלא בין 'ציונות טהורה' לבין העיתון ומטרותיו.** כך כתב כלב: "פרו-ישראל חייב להתקיים. תפקידו הוא הנכבד ביותר בעירנו, מקום שהציונות בכלל מעוררת אופי של חובבנות [...] מי שבתומכם בעיתון ציוני ימלאו בו בזמן בעקיפין את חובתם כלפי המולדת שלנו וכלפי אחינו הרבים המוכנים להיהרג כדי לתת לנו את הנחלה העתיקה של אבותינו".⁶⁷ כל זאת אגב תפיסת העיתון ככלי פוליטי-מעשי, ולא רק ככלי לדיווח ולהסברה.

אסיים בשלוש אמירות, האחת על פרו-ישראל כזרז של אקטיביזם מדיני, אחרת על קהל היעד הייחודי של העיתון ואמירה נוספת על אמירתו, הייחודית לזמנה. שלושתן קשורות זו בזו.

לא במקרה מסלול ההתפתחות הציבורית של אברהם רקנטי, עורך פרו-ישראל, עבר בשנות פעילותו הראשונות בכתיבה עיתונאית. זו הייתה דרכם הטבעית של רבים ממנהיגי הציונות בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, כפי שציינה בין היתר חוקרת התקשורת דינה גורן.⁶⁸ יצחק בצלאל כתב כי יותר מכל תחום ביצירה רוחנית ובתרבות היו יהודי ספרד והמזרח פעילים בתחום כתבי העת, ככותבים בעיתונים - בעיקר עבריים - מרכזיים באירופה ובארץ ישראל, או כמו"לים וכעורכים.⁶⁹ מולכו ורקנטי, אנשי ציבור יהודים ספרדים שייסדו את עיתונם בראשית המאה ה-20, האמינו בכוחו של עיתון לעצב דעת קהל ואף לתרום לעיצוב המציאות המדינית למען העם היהודי. רקנטי, מנהיג ציבור שעמד בהמשך דרכו בראש תנועת 'המזרחי' ובראש התנועה הרוויזיוניסטית בסלונקי (בעת ובעונה אחת), ראה בעיתון כזה כלי עבודה מרכזי לאיש ציבור, לא רק מפני שהיו בידו כלי עבודה מעטים, אלא מפני שהאמין, כמוהו כמולכו, בכוחן של מילים דבורות וכתובות וביכולתה של עיתונות לעצב מציאות. בכל תחום שעסק בו, גם בהמשך דרכו, עד לפטירתו בשנת תש"ם (1980), שילב בין עשייה לבין כתיבה עיתונאית.

קהל היעד של העיתון היהודי פרו-ישראל לא היה יהודים אלא דווקא מקבלי ההחלטות והחייילים והמפקדים הלא-יהודים, ועם זאת מעניין להיווכח עד כמה היה העיתון למוסד, לכתובת ולמצפן יהודי. דבריו אלו של העיתונאי והעורך יהודה גוטהלף, הנראים במבט ראשון מתאימים כל כך לעיתון יהודי קלסי, נכוחים במידה רבה גם ליצור הכלאיים של עיתון יהודי לאומי מסורתי לוחם הפונה ללא יהודים:

67. פרו-ישראל, שנה חמישית, גיליון 32א, ט' באב תרפ"ד (22.7.1923).

68. גורן, 1991, עמ' 57.

69. בצלאל, תשנ"ה, עמ' 20-21.

העיתונות היהודית בתפוצות מילאה תפקיד יחיד במינו. באין ארגון כולל, או במה פרלמנטרית משותפת לקהילות היהודיות, שימשה העיתונות היהודית ביטאון נאמן לאינטרסים ולמאויים של המוני היהודים ולעיצובה של דעת הקהל היהודית. העיתון היהודי היה לקוראיו לא רק מקור אינפורמציה, פרשנות ובידור. הקוראים חיפשו בעיתון לא רק ידיעות וסנסציות, אלא גם הגנה, תנחומים, התוויית דרך לעתיד. ואמנם שיקף העיתון את חיי הקיבוץ היהודי, הביע את רחשי לבו, כאב את מכאוביו ונתן ביטוי לשאיפותיו. העיתון זקף את קומתם של היהודים, הוציאם מאדישות ומפסיביות. הוא שימש מעין מוסד ומורה־דרך, אשר אליו פנו יהודים לשפוך את מרי שיחם. [העיתונות היהודית בתפוצות] היא שיצרה את התנועות הציבוריות, את המפלגות וההסתדרויות, והיא שעיצבה את דמותן הרחנית.⁷⁰

ומשהו על שם העט כלב, שהיה כאמור הפסידונים של אברהם רקנטי בצעירותו: על כלב נאמר בתורה: **”וְעַבְדִּי כָּלֵב עֲקֵב הַיְתֵה רוּחַ אַחֲרַת עַמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֲתִיו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא נְשָׂמָה וְזָרְעוּ יוֹרְשָׁנָה”** (במדבר יד, כד). זו תמצית המלחמות של פרו-ישראל: כבר בימי מלחמת העולם הראשונה הוא הביא עימו רוח אחרת, את רוח מדינת היהודים העצמאית השלמה לאלתר.⁷¹

70. גוטהלף, תשל”ג, מבוא, עמ’ 8.

71. דה מדזנסה, תשל”ב, עמ’ 415.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אלבו, תשי"ח
בצלאל, תשנ"ח
- אלבו, **אברהם העברי**, תל אביב תשי"ח.
י' בצלאל, "אקדמות לציונות בנוסח יהודי ספרד והמזרח",
פעמים 73 (תשנ"ח), עמ' 5-53.
- גוטהלף, תשל"ג
גורן, 1991
- י' גוטהלף, **עיתונות יהודית שהיתה**, תל אביב תשל"ג.
ד' גורן, "מאה ושלושים שנות עיתונות בארץ ישראל", **אותות** 135
(1991), עמ' 57-58.
- דה מדונסה, תשל"ב
וסיליקו, 1999
- א' דה מדונסה, "פרו ישראל, רשמים והערכות על עיתון ציוני גדול",
ד"א רקנטי (עורך), **זכרון שלוניקי א**, תל אביב תשל"ב, עמ' 407-415.
M. Vassilikou, *Politics of the Jewish Community of Salonika in
the Inter-war Years: Party Ideologies and Party Competition*,
PhD. dissertation, London 1999.
- מ' מאזור, תשס"ח
מולכו, תשי"ח
מולכו, תשכ"ג
מולכו, 2015
- מ' מאזור, **סלוניקי עיר של רחות**, תל אביב תשס"ח.
י"ר מולכו, "על אש"ר ותקופתו הראשונה, זכרונות (1908-1918)",
אברהם העברי, תל אביב תשי"ח, עמ' 7-15.
י' מולכו, "היה זה רק תמול שלשום", **אוצר יהודי ספרד** ו, ירושלים
תשכ"ג, עמ' 117-120.
- ש' מולכו, "הגדוד העברי הנסתר", **אתר העמותה למורשת מלחמת
העולם הראשונה**, 25 ביוני 2015: [http://www.wv1-israel.org/
wp-content/uploads/2015/06/%D7%A9%D7%A8%D7%94-
%D7%9E%D7%95%D7%9C%D7%9B%D7%95.pdf](http://www.wv1-israel.org/wp-content/uploads/2015/06/%D7%A9%D7%A8%D7%94-%D7%9E%D7%95%D7%9C%D7%9B%D7%95.pdf)
- מ' נאור וד' גלעדי, "היישוב במלחמת העולם הראשונה", מ' ליסק
(עורך), **תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה:
התקופה העות'מאנית**, חלק שני, ירושלים תשס"ג, עמ' 457-479.
א"ש רקנטי, "הציונים הריוויזיוניסטים בשלוניקי", ד"א רקנטי (עורך),
זכרון שלוניקי: גדולתה וחורבנה של ירושלים דבלקן, חלק א,
תל אביב תשל"ב, עמ' 463-490.
- רקנטי, תשל"ב
רקנטי, תשע"ז
שכטמן, תשט"ז
- י' רקנטי, **עברי אנוכי – אברהם ש' רקנטי – משאלוניקי לתל אביב**,
אלון שבות תשע"ז.
י' שכטמן, **זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו**, תל אביב תשט"ז.